

Mustafa TATÇI, *Niyâzî-i Kadîm, Hallâc-ı Mansûr Menâkıbnâmesi*, H Yayınları, İstanbul 2008, 192 s.

Yrd. Doç. Dr. Muhammet KUZUBAŞ*

Menkabe / Menkıbe, bazı din büyüklerinin veya kahramanlıklarıyla meşhur kişilerin hayatları etrafında teşekkül eden metinler olarak kabul edilir. Bu kelimenin çoğul şekli olan menâkıb ise öncelikle dört halifeyle birlikte bazı sahabelerin hayat hikâyelerini ve kahramanlıklarını konu edinmiş, sonraki dönemlerde de bazı din ve tarikat büyüklerini ve toplum hayatında iz bırakmış önemli şahsiyetleri de içine almaya başlamıştır. Ayrıca bazı mukaddes şehirlerin tasvirlerini yapan yazılara da menâkıb dendiği görülmektedir.¹ Zamanla halk arasında ilgi gören bu eserler manzum veya mensur olarak kaleme alınarak büyük gelişim göstermiş ve edebiyatta bir tür olmuştur. Sahabeleri anlatan menkıbelerle birlikte tarikat büyüklerine dair olan menkıbeler özellikle tasavvufun toplumsal hayattaki etkisiyle halk arasında daha çok ilgi çekmiş ve okunmuştur. Kütüphanelerimizde yer alan döneminin halk Türkçesiyle yazılmış yüzlerce yazma eser bunun bir kanıtı olsa gerektir.

Menkıbe veya menâkıbnâme deyince evliya tezkireleri de hatırlanmalıdır. Evliyâ tezkireleri; menâkıbnâmeler gibi tek bir velinin tüm menkıbelerini ihtiva etmek yerine birçok velinin hayatından ve onlara ait menkıbelerden bahseden eserlerdir. Bu tür eserler, menkıbe mecmuası olarak da kabul edilmektedir. İçerisindeki bölümler birer menâkıbnâme teşkil edecek kadar yekûn tutmaz; ancak bu tür eserler İslam dünyasındaki menâkıbnâmelerin öncüsü kabul edilir. Müstakil menâkıbnâmeler, ancak tarikatlar teşekkül edip yayıldıktan sonra oluşmuşlardır.²

Son dönemlerde kütüphanelerimizin tozlu rafları arasında yer alan kültür hazinelerini günümüz insanına tanıtmaya çalışan değerli eserler ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu yazıda değerlendireceğimiz eser de tasavvufta bir ekol oluşturan Hallâc-ı Mansûr'un menkıbelerini anlatan *Niyâzî-i Kadîm, Hallâc-ı Mansûr Menâkıbnâmesi* adlı bir çalışmadır. Mustafa Tatçı tarafından hazırlanan eser H Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Esasen bu çalışma, Mustafa Tatçı tarafından 1994 yılında *Mansûrnâme* adıyla yayımlanan çalışmanın bazı değişikliklerle yeniden ilim dünyasının ve konunun meraklılarının hizmetine sunulmuş şeklindedir. Tatçı, ilim dünyasıyla birlikte genel okuyucuya da hizmet gayesi güttüğünü, bu nedenle çalışmayı yeniden gözden geçirerek daha faydalı bir hale getirme niyetiyle birtakım değişiklikler yaptığını söylemektedir.

Hallâc-ı Mansûr Menâkıbnâmesi, Feridüddin Attar'ın Tezkiretü'l-Evliyâ'sından ilhamla yazılan Niyâzî-i Kadîm (14-15. y.y.)'in manzum bir eseridir. Tatçı'nın Niyâzî-i Kadîm'in bu eseri üzerinde yaptığı çalışmanın muhtevasını şu şekilde belirtmek gerekir:

Önsöz
Giriş
Birinci Bölüm
A- Hallâc-ı Mansûr'un Hayatı
B- Edebiyatta Hallâc-ı Mansûr
İkinci Bölüm
A- Türk Edebiyatında Mansûrnâme Türü
B- Niyâzî'nin Menâkıbnâme-i Hallâc-ı Mansûr'u
Bibliyografya
Üçüncü Bölüm
Hallâc-ı Mansûr'un Menâkıbnâmesi (Metin)
Ekler
Abdülkadir Geylânî'ye Göre Hallâc-ı Mansûr
İbrâhîm Hâs'a Göre Hallâc-ı Mansûr
Yer ve Şahıs İsimleri İndeksi
Sözlük

* Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, muhammetkuzubas@hotmail.com

¹ Ahmet Yaşar OCAK, *Kültür Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, TTK Yayınları, Ankara 1992, s. 27.

² Bekir Şişman, *Kadın Evliya Menkıbeleri (Menâkıb-ı Velîyyâtü'n-nisâ)*, Şûle Yayınları, İstanbul 2009, s. 30-31.

Çalışma, Önsöz ve Giriş bölümleriyle başlamaktadır. Önsöz bölümünde, tasavvufî menâkıbnâmelerden kısaca söz edilmiş ve söz Hallâc-ı Mansûr'a getirilerek onun Bağdat civarında yaşamasına rağmen Arap ve İran edebiyatlarından çok Türk edebiyatında ele alındığına değinilmiştir. Önsöz bölümünde ayrıca, konuyla ilgili yapılmış bilimsel çalışmalara atıfta bulunulduktan sonra menâkıbnâme metninin oluşturulmasında takip edilen yol anlatılmaktadır. Yazar, konuyla ilgili pek çok yazma ve basma eser incelediğini ve bunlar içerisinde en eski istinsah tarihine sahip olan 1529 (H. 936) tarihli nüshayı esas aldığı belirtmektedir.

Giriş bölümünde, menkıbe kelimesinin kökeni ve anlamı hakkında bilgiler verilir. Sözlü gelenekten yazıya aktarılan menâkıbların kısaca anlatıcıları (kassâs / kısâs-hân) tarafından derlenip toplanmaya başlandığı ve bunun ilk örneklerinin Hz. Osman devrinde görüldüğü söylenerek menâkıbnâmelerin tasavvuf tarih ve kültüründeki gelişimine ve önemine değinilir. Giriş bölümü, bu menkıbe metninin 15. yüzyıl Anadolu Türkçesinin bütün gramer ve sentaks hususiyetlerini ihtiva ettiğine dikkat çekilerek bitirilir.

Eserin birinci bölümü *Hallâc-ı Mansûr'un Hayatı* başlığını taşımaktadır. Hallâc-ı Mansûr'un hayatı Feridüddin Attâr, Ali Şîr Nevâî, Hucvirî, M. Louis Massignin, R. Nicholson ve Yaşar Nuri Öztürk gibi yazarların eserlerinden alıntılanan bilgiler ışığında ortaya konmaktadır. Bu bölümde Hallâc-ı Mansûr'un kerâmetlerini ve tasavvuf kültürüne tesir etmiş bazı sözlerini ihtiva eden bir bölüm de yer almaktadır. Ayrıca, konuyla ilgili yapılmış çalışmalardan yola çıkılarak çeşitli din-tasavvuf büyüklerinin ve ilim adamlarının Hallâc-ı Mansûr hakkındaki görüşleri de dile getirilir. Burada verilen bilgiler Hallâc-ı Mansûr'un bazıları tarafından bir ilâhî aşk şehidi gibi, bazıları tarafından da mürted olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Yine ikisi arasında kalan bir başka grubun bulunduğu da örnekleriyle ortaya konmaktadır. Tatçı, Hallâc-ı Mansûr'un eserlerini tanıttıktan sonra, onun sözlerinin İbn Arabî ve Mevlânâ gibi pek çok sûfî tarafından iktibas edildiğini veya yorumlandığına dikkati çekerek Kitabü't-Tavâsîn adlı eserinden bir bölüm sunar ve şiirlerinden örnekler verir.

Birinci bölümün sonunda İslam edebiyatı mahsullerinde Hallâc-ı Mansûr'un izlerine değinilir. Öncelikle Arap, Fars ve Hind edebiyatlarında Hallâc-ı Mansûr'la ilgili yazılan eserler hakkında bilgi verilen bu bölümde Pakistanlı şair Muhammed İkbâl'in Câvidnâme'sinde bu büyük aşk şehidi velîye önemli bir yer ayrıldığına vurgu yapılır. Konuyu Türk kültür ve edebiyatına getiren Tatçı, Hallâc-ı Mansûr'un Türkistan'a kadar giderek orada sûfilîğe dair vaazlarda bulunduğunu söyler; tıpkı Yûnus Emre gibi, Bağdat, Musul, Laliş ve Bardar gibi yerlerde pek çok manevî makamlar ihdas edildiğine değinir ve Bektaşî geleneğinde Hallâc-ı Mansûr'la alakalı kültür değerleri hakkında kısa bilgiler verir. Yazar ayrıca, bir Hallâc muakkibi kabul edebileceğimiz Mevlânâ ve onun yolundan giden Mevlânâ mûsikîşinâsların kullandıkları nâylerden birisine "Nây-ı Mansûr" adını verdiklerini söyleyerek "ney" in şeklen ve ayrılıkla hüznün ifadesi olarak çıkardığı sestten dolayı Hallâc-ı Mansûr'a uygun düştüğünü ifade etmektedir.

Bu bölümde bunlardan başka, Hallâc-ı Mansûr'un maddî kültür değerlerimizde nasıl yer ettiğine dair örnekler de bulmamız mümkün olmaktadır. Yazar, Türk edebiyatında ilâhî aşk şehidi sayılan Hallâc-ı Mansûr'la ilgili oluşturulan mecaz, mazmun ve kavramları Türk şiirinden örneklerle yeterli ve doyurucu sayılabilecek ölçüde açıklamıştır. Ayrıca, Ene'l-Hak, darağacı, oda atılmak, külleri savrulmak vb. Hallâc-ı Mansûr'la özdeşleşen kavramlar ayrı birer yan başlık şeklinde incelenmiştir. Kanaatimizce, Mansûr'un edebiyatımızda nasıl yer ettiğine dair burada verilen örnekler ve yapılan yorumlar değerli ve konunun anlaşılması bakımından yeterlidir.

Çalışmanın ikinci bölümü, *Hallâc-ı Mansûr'un Menâkıbnâmesi* başlığını taşır. Bu başlık altında, bu menâkıbnâmenin şairinin kim olduğu konusu, çeşitli kaynaklara atıflar yapılarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Yazar, bu eserin 14-15. yüzyıllarda yaşadığı tahmin edilen Niyâzî-i Kadîm'e ait olduğunu söyler ve Niyâzî-i Kadîm hakkında bilgiler verir. Hallâc-ı Mansûr'un Menâkıbnâmesinin yazma ve matbu nüshalarının sıralandığı bölümün ardından menâkıbnâmenin muhtevası anlatılır. Tatçı, menâkıbnâmenin dil ve üslup özelliklerini de ayrı bir başlık altında kısaca vermektedir. Buradaki bilgiler, eserin dil ve imlâ hususiyetleri bakımından ayrı bir kıymete sahip olduğunu ortaya koymaya çalışan yol gösterici bilgiler mahiyetindedir. Menâkıbnâmede geçen bazı deyim ve kavramların verildiği bölüm ise, Hallâc-ı Mansûr'un dilimize ve kültürümüze tesirini göstermesi bakımından önemlidir. İkinci bölümün sonunda geniş bir Hallâc-ı Mansûr bibliyografyası görmekteyiz. Bu bibliyografya, eser üzerinde çalışılırken büyük bir emek sarf edildiğini ve gerekli olan kaynakların incelendiğini göstermektedir.

Üçüncü bölüm, menâkıbnâmenin 1066 beyitten müteşekkil metninin verildiği bölümdür. Metinde ilmî transkripsiyon alfabesi kullanılmamıştır. Bunu da yazar, genel okuyucuyu da hitap etme düşüncesiyle izah eder. Ayrıca ilgililere, eserin transkripsiyonlu metni için daha önce yayımlanmış baskısına müracaat edilmesini salık verir.

Ekler başlığı altında Abdülkadir Geylânî ve İbrahîm Hâs gibi sûflerin Hallâc-ı Mansûr hakkındaki görüşleri yer almaktadır. Tatçı, çalışmasının sonuna okuyucuya kolaylık olması açısından şahıs ve yer adları indeksiyle bir de sözlük eklemiştir.

Sadece İslam coğrafyasında değil, dünyanın diğer coğrafyalarında da etkisi yüzyıllar boyu sürmüş Hallâc-ı Mansûr'un Menâkıbnâmesini günümüz alfabesiyle tekrar hazırlayarak hizmetimize sunan Mustafa Tatçı'ya ve buna vesile olan H Yayınları'na teşekkür ederiz.